

Дем'янчук Анатолій Степанович, д.пед.н., професор, ректор
Марчук Оксана Олександрівна, к.пед.н., доцент, доцент кафедри
педагогіки (Міжнародний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, м. Рівне), oxanna442@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті досліджено психолого-педагогічні особливості формування патріотичних якостей у старших дошкільників. Виокремлено три основних складових патріотизму дошкільника – когнітивний, емоційний і діяльнісний компоненти. Обґрунтовано, що під поняттям патріотичне виховання у дошкільному навчальному закладі слід розуміти взаємодію вихователя і дітей, що спрямована на розкриття і формування в здобувачів дошкільної освіти загальнолюдських моральних якостей, залучення їх до джерел національної культури України.

Ключові слова: патріотизм, дошкільники, педагогіка, психологія, формування.

Demianchuk Anatolii Stepanovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector, **Marchuk Oksana Oleksandrivna**, Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), oxanna442@ukr.net

THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMATION OF PATRIOTISM IN THE SENIOR PREDICTORS

Abstract.

Introduction. The main task of each state is to bring up the real patriotic people. Now it is very important for the Ukrainian society. The patriotic upbringing of children must be carried out in the accordance with the requirements and guidelines of the programs.

Purpose. The purpose of the article is to learn the psychological and pedagogical peculiarities of formation of patriotic qualities in senior preschool children.

Methods. The paper uses methods for analyzing the useful studying of children in Ukrainian kindergartens, comparing the results at the beginning and at the end of the scientific research.

Results. In the article the psychological and pedagogical peculiarities of the formation of patriotic qualities in senior preschool children are researched.

There are three main components of patriotism preschooler – cognitive, emotional and activity components. It is substantiated that under the concept of the patriotic education in a preschool educational establishment it is necessary to understand the interaction of the educator and the children, aimed at the disclosure and formation of the universal qualities of pre-schoolers in the pre-schoolers' education, their attraction to the sources of the national culture of the Ukraine.

Originality. *The psychologists have conducted the researching and found that the basis of patriotism in preschoolers is the worked out mechanism of action through the formation of a system of conditional and unconditioned reflexes. A factor in the formation of patriotic qualities in the mindset of preschoolers is the systematic inclusion of psychological emotions. In kindergartens, educators must to create the appropriate development environment to increase the interest of their students in the life of the Ukrainian people, their historical past, in the nature of Ukraine through the activation of artistic and speech activities in everyday life and in special classes, they involve children to communicate in Ukrainian.*

Conclusion. *The content of this educational work is determined according the age of preschoolers, their knowledge, psychic characteristics, national identity, conditions of life and the environment. The current Ukrainian society needs such educators of pre-school s that are deeply aware of their important mission of the forming the national-patriotic outlook of young generation.*

Key words: *patriotism, preschoolers, pedagogy, psychology, formation.*

Кризові явища українського суспільства останніх років виявили низку прогалин у формуванні патріотичних почуттів, особливо у східних регіонах України. Сензитивним для формування основ патріотизму є дошкільний вік, адже тоді відбувається формування свідомості, інтенсивно розвиваються почуття та емоції. Необхідність виховання у дітей дошкільного віку патріотичної свідомості задекларовано в сучасних освітніх документах (Законі України «Про дошкільну освіту» [1], «Базовому компоненті дошкільної освіти» [2]), чинних навчальних програмах дитячих садочків, дошкільних студій, центрів розвитку дитини тощо. Окрім того, потреба у вдосконаленні шляхів формування патріотичних якостей у дітей дошкільного віку зумовлена прийняттям концепції Нової української школи [3] та входженням України в єдиний освітній простір Європи.

Проблеми виховання патріотичних якостей в старших дошкільників досліджено в наукових працях О. Запорожця, В. Котирло, С. Ладивір, Г. Люблінської, Т. Піроженко. На думку науковців А. Богуш та Н. Лисенко, новоутворення, що з'являються у психіці дитини в старшому дошкільному віці, дають можливість і породжують необхідність спеціальної роботи вихователів з дітьми в дусі патріотичного виховання [4].

Метою статті є дослідження психолого-педагогічні особливостей формування патріотичних якостей у старших дошкільників та вироблення рекомендацій щодо виховання патріотизму у дошкільних закладах.

Перебування дитини в дитячому садочку сприяє соціалізації особистості, відтак навчає її поведінки в соціумі, визначає її ставлення до оточуючого світу, формує її ставлення до нації. В умовах освітнього середовища дитячого садочка дитина вперше зустрічається з поняттям рідний край, вітчизна, нація, культура тощо. Завдяки народознавчим ігровим центрам, куточкам краєзнавства у народному стилі, різноманітним виховним заходам патріотичного спрямування дошкільнята знайомляться з національними святами, народними піснями, фольклором, що сприяє формуванню в них патріотизму.

Під патріотичним вихованням у дошкільному навчальному закладі розуміється взаємодія вихователя і дітей у щоденній суспільній діяльності та спілкуванні, що спрямована на розкриття і формування в дітей загальнолюдських моральних якостей, залученні до джерел національної культури, природи України.

Аналіз навчальних програм та «Базового компоненту дошкільної освіти як державного стандарту» [2] передбачає вивчення із дітьми таких понять, як: «держава»; «народ»; «людство». Згідно цих вимог вихованці дитячих садочків повинні бути ознайомлені зі своїми правами та обов'язками. Окрім того, програма передбачає формування у дітей національної культури, що є внеском у загальнолюдські надбання демократичності, гуманізму, совісті, честі, гідності, громадянськості та виховання у дітей поваги до історичного минулого, що формує у них основи патріотизму та інтернаціоналізму. Розвиток національно-патріотичних почуттів до Вітчизни у дітей ґрунтується на доброзичливому ставленні до представників інших національностей, опануванні елементарної етики міжнаціональних стосунків, вихованні турботи про старших людей, одиноких пенсіонерів, дітей-сиріт, воїнів АТО, прагненні допомогти, формуванні гуманних почуттів, уявлень про найкращі людські риси.

Дитина старшого дошкільного віку повинна добре знати, як називається країна, у якій вона живе, столицю України, своє рідне місто (село), відомі пам'ятки культури, особливості природи рідного краю, національності людей, атрибути народного одягу. «Варто не забувати, що патріотичне виховання дитини починається з сім'ї, адже дитина – її дзеркало; як у краплині води відбивається сонце – так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька..., а тому потрібно виховувати повагу до своєї родини та гордість за неї, відроджувати почасті втрачені в наші дні поняття сімейної історії, реліквії» [5, с. 53].

Доцільно виділити три основних складових компоненти патріотизму дошкільника – когнітивний, емоційний і діяльнісний.

Когнітивний компонент охоплює знання дитини з історії її країни, елементи народного одягу, національні символи, звичаї, традиції, обряди, пісні. Саме ця складова забезпечує зміст роботи з формування основ патріотизму. Знання служать фундаментом для вироблення в дошкільника його ставлення до нації, служать індикатором його належності до окремого етносу.

Емоційний компонент охоплює стійкі оцінювальні ставлення і судження, систему моральних, гуманістичних цінностей дитини в національному руслі.

Діяльнісний компонент містить уміння і навички дитини дошкільного віку, що відображаються в її щоденній поведінці. Цей компонент передбачає свідоме виконання дій, які пов'язані із народними святами та державними символами. Оскільки життєвий досвід здобувача дошкільної освіти обмежується грою, спілкуванням з іншими дітьми і дорослими, то діяльнісний компонент, як основа патріотизму, формується завдяки соціалізації та залучення дитини до суспільної діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Основні складові компоненти патріотизму дітей старшого дошкільного віку

Усталеним фундаментом патріотизму у дошкільників є відпрацьований механізм дії завдяки формуванню системи умовних та безумовних рефлексів. О. Каплуновська акцентує увагу на необхідності привчання дітей до усталених в суспільстві норм поведінки, особливо, щодо вияву поваги до національних символів, народних традицій, вірувань [6, с. 143].

Нами виділено окремі психологічні механізми щодо формування патріотизму та національної менталітету у дітей.

Першим чинником виступає приклад дорослих як взірць для імітації поведінки. Зауважимо, що при цьому важливу роль відіграє близький дорослий (батько, мати, дідусь, бабуся, родичі, вихователі). Дослідниця Н. Гавриш з цього приводу зауважила, що «першорядне значення для виховання національно-патріотичних почуттів у дошкільнят має приклад

дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно позитивне ставлення до ідей та явищ дійсності, ніж починають засвоювати знання про них» [7, с. 4]. Педагогічний досвід засвідчує, що істинні патріотичні почуття породжують в душі дитини справжні патріоти – батьки, родичі, вчителі, які радіють успіхам українських спортсменів, учених, співаків, космонавтів; на власному прикладі демонструють любов до всього українського, прагнуть до розбудови української державності, розмовляють українською мовою.

Другим чинником формування патріотичних якостей в свідомості дошкільника є систематичне включення психологічних емоцій. Емоційний компонент в структурі патріотизму є, на даному віковому етапі, «провідним, оскільки впродовж дошкільного дитинства емоції залишаються генетичними формами регуляції поведінки й формування інтелектуальної сфери» [8, с. 253].

Третій чинником, який формує патріотичні почуття у дитини є механізм щоденного регулювання психіки і поведінки дитини. Відтак необхідно щодня включати в ігри дитини елементи національно-патріотичного виховання, розучувати з нею українські лічилки, скоромовки, читати українські народні казки тощо.

Аналіз літератури із дитячої психології засвідчив, що при формуванні патріотичних якостей дитини слід задіювати основні форми прояву психіки особистості. Зазначимо, що вони включають психічні процеси, стани та властивості [9].

Відповідно до цього, впродовж 2016–2018 рр. у дитячих садочках Рівненщини було впроваджено новітню психолого-педагогічну методику інтенсивного вивчення народознавства, спрямовану на розвиток патріотичних якостей дошкільників. До її реалізації активно долучилися студенти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, які проходили активну практику на базі дошкільних навчальних закладів. Так, при роботі із дітьми було впроваджено українознавчі елементи при проведенні усіх занять. Із старшими дошкільниками було проведено заняття на такі теми: «Хто такі козаки?»; «Відомі постаті української історії»; «Моя родина – моя гордість»; «Україна на карті світу».

Вихователі намагалися створити відповідне розвивальне середовище для підвищення інтересу своїх вихованців до життя українського народу, його історичного минулого, до природи України шляхом активізації художньо-мовленнєвої діяльності, як у повсякденному житті, так і на спеціальних заняттях залучати дітей до спілкування українською мовою. Цікавим для дітей було проведення мовознавчого свята «Гість студії», на якому у формі телепрограми дошкільники розповідали про своїх улюблених казкових героїв.

При проведенні занять патріотичного спрямування ми активно задіювали основні форми прояву психіки. Проаналізуємо види вправ, які були використані нами для розвитку основних психічних процесів.

Для тренування *пам'яті* ми розучували із дітьми українські скоромовки, загадки, вчили їх переказувати народні казки та легенди. На розвиток та концентрацію *уваги* були спрямовані завдання творчого характеру на зразок: а) виправити помилки у зображенні козака; б) знайти відмінності у двох малюнках, на яких зображено український пейзаж; в) з'єднати однакові малюнки національного змісту; г) знайти однакові зображення українських писанок, елементів народного костюма тощо.

Велику кількість вправ було спрямовано на формування *уяви* дітей дошкільного віку. Вихователі використовували нетрадиційні форми занять: гра-фантазія «Життя на Запорізькій січі», заняття-посиденьки «В гостях у Мудрої дівчини», заняття-вікторина «Моя земля – земля моїх батьків».

Нами було використано тексти із підручників для волинських початкових шкіл та журналів початку ХХ століття. Так, вихованці сучасних дошкільних установ вивчали такі народні байки із «Абетки правопису» Д. Тихомирова: «Вовк та пастухи», «Два велетні», «Орел і Кури», «Жадність Щуки», «Лев та Лисиця» [10].

До виховної роботи у дитячих садочках було залучено ветеранів АТО, які на зустрічах із дітьми наголошували на необхідності любити вітчизну та бути готовими стати на її захист. Наприклад, у дитячому садочку № 33 «Вербиченька» м. Рівне відбулася зустріч здобувачів дошкільної освіти із ветераном АТО кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри біології Р. Р. Шикулою, на якій було обговорено важливість збереження миру в Україні та світі.

Зазначимо, що важливим елементом патріотичного виховання є наявність в закладах дошкільної освіти відповідної матеріальної та навчальної бази, тому вихователі підбирали для проведення занять із дітьми відповідну наочність, обладнання, що містило українознавчі елементи. В ході проведення занять було використано куточки національної символіки, української духовності.

Результати спостережень за поведінкою дошкільників, аналіз бесід із ними засвідчили про стрімке зростання рівня патріотизму у дошкільників, які засвідчили про дієвість нашої методики та краще засвоєння дітьми знань про історію рідного краю, розуміння державотворчих процесів. Окрім того, в дітей значно покращилася пам'ять, уява, творче та асоціативне мислення, розвиток зв'язного мовлення.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що патріотичне виховання дітей повинно здійснюватися відповідно до вимог та настанов діючих програм. Створення національно-патріотичного розвивального середовища у закладах дошкільної освіти повинно передбачати оформлення українського куточку національної та народної символіки;

підбір збірок віршів про Україну, Київ, український народ, рідну природу, Батьківщину; формування бібліотеки українського фольклору (народні казки, прислів'я, легенди, скоромовки, лічилки, загадки, заклички, колісанки, народні ігри, тощо) укладання фонотеки українських народних пісень, колискових, колядок та щедрівок; підбір та узагальнення дидактичних ігор на закріплення знань про Україну; залучення батьків та національно-свідомої громадськості до виховних заходів. Успіх дітей щодо формування в них основ громадянсько-патріотичних почуттів забезпечується засвоєнням проаналізованих методів, вдало підібраних прийомів та засобів патріотичного виховання, які повинні використовуватися не лише вихователями дошкільних установ у їх повсякденній діяльності, а й іншими учасниками освітнього процесу.

Сьогодні постала необхідність виховувати у підростаючого покоління повагу до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України), до прав людини, толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей, щоб в майбутньому вони могли проявити готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. № 2628-III (Із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.help/law/2628-III> (дата звернення: 25.03.2019).
2. Базовий компонент дошкільної освіти як Державний стандарт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita> (дата звернення: 25.03.2019).
3. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ, 2018. 160 с.
4. Богущ А., Лисенко Н. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ, 2011. 398 с.
5. Лящук Л. Виховувати патріотів Батьківщини змалку. *Початкова школа*. 2016. № 9. С. 52–53.
6. Каплуновська О. М., Кичата І. І., Палець Ю. М. Україна – моя Батьківщина: конспекти занять із національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль, 2017. 240 с.
7. Гавриш Н. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*, 2015. № 8. С. 2–7.
8. Бабій Н. Особливості етнопсихологічних уявлень дітей старшого дошкільного віку. *Освіта регіону*. 2011. № 2. С. 253–257.
9. Основні форми прояву психіки особистості. URL: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/icgn/7prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki_zaochforma/r1-3.html (дата звернення: 29.03.2019).
10. Тихоміров Д. Азбука правописання. Москва, 1897. 89 с.

References

1. *Zakon Ukrainy (Law of Ukraine)*. (2001). «Pro doshkilnu osvitu» vid 11.07.2001 p. № 2628-III (Iz zminamy ta dopovnenniamy).: <https://zakon.help/law/2628-III> (Last accessed: 25.03.2019) (In Ukrainian).

2. Bazovyj komponent doshkilnoi osvity yak Derzhavnyj standart : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita> (data zvernennya: 25.03.2019) (In Ukrainian).
3. Bibik N. M. (2018). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlya vchytelia. Kyiv (In Ukrainian).
4. Bogush A., Lysenko N. (2011). Ukrainske narodoznavstvo v doshkilnomu zakladi, Kyiv (In Ukrainian).
5. Lyashhuk L. (2016). Vychovuvaty patriotiv Batkivshchyny zmaluku *Pochatkova shkola. (Primary school)*, 9, 52–53 (In Ukrainian).
6. Kaplunovska O. M., Kychata I. I., Palets Yu. M. (2017). Ukraina – moia Batkivshchyna: konspekty zaniat iz natsionalno-patriotychnoho vycovannia ditei doshkilnogo viku. Ternopil (In Ukrainian).
7. Gavrysh N. (2015). Natsionalno-patriotychne vychovannia u sytuatsii socialnogo nespokoju: zminiuiemo pidkhody. *Doshkilne vychovannia (Preschool upbringing)*, 8, 2–7 (In Ukrainian).
8. Babii N. (2011). Osoblyvosti etnopsycholohichnykh uivlen ditei starshoho doshkilnogo viku *Osvita rehionu (The region education)*, 2, 253–257 (In Ukrainian).
9. Osnovni formy proiavu psykhyky osobystosti. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu_zaochforma/r1-3.html (Last accessed: 29.03.2019) (In Ukrainian).
10. Tykhomyrov D.(1987). Azbuka pravopisaniya. Moskva (In Russian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.